

РОМАН УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН "ТЛУМАЧЕННЯ": ФІЛОСОФСЬКІ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ.

Криницька Н.І. (м. Полтава)

Поданий твір, який англійською мовою було опубліковано у 2000-2001 рр. під назвою "The Telling", є продовженням всесвітньо відомого науково-фантастичного "Хайнського циклу" американської письменниці, творчості якої в США, Великій Британії, Канаді та Австралії присвячено багато наукових робіт. Але публікації, спрямовані на вивчення цього роману Ле Гуїн, навіть на Заході обмежуються лише декількома невеликими рецензіями, запропонованими Лайзою Дьюмонд, Роз Кавені, Емілі Коултер, Дунканом Лоуї, Стівеном Сілвером, Девідом Селоу, Крістофером Саундерсом та Девідом Ленгфордом. Схвальний відгук твір отримав від автора "Останнього єдинорога" Пітера С. Бігля: "У "Тлумаченні" Ле Гуїн демонструє талант чудового оповідача, який знаходиться на вершині своїх можливостей, з мудрим та пристрасним серцем і невпинно запитливим розумом справжнього філософа"[3]. У країнах СНД цей роман поки що маловідомий: його російський переклад, зроблений Іриною Тогоєвою під назвою "Толкователи", побачив світ у 2003 р. Саме тому метою нашої роботи буде спроба дослідити філософське підґрунтя та ті художні особливості "Тлумачення", які є невід'ємною часткою ідіостилу Ле Гуїн, а також нові тенденції в творчості письменниці.

Події роману розгортаються на планеті Ака, гомогенна цивілізація якої радикально змінилася після візиту гостей із космосу, а саме землян. НТР, яка тепер відбувається за ініціативи народу довза надзвичайно швидкими темпами, призводить до трагічних наслідків – руйнування автохтонної культури. Заради технологічного та економічного розвитку люди (це слово стає майже забороненим) перетворюються на "споживачів-виробників" (офіційний термін), кожен має свій ідентифікаційний номер, а за будь-яким необережним кроком громадян стежить всесильна Корпорація. Символом прогресу для мешканців Аки стає "Марш до зірок", заклик якомога швидше вийти в космічний простір. У заповнених роботаками (таксі) вулицях Довза-сіті, на яких неможливо на хвилину замислитись та сховатись від шаленої музики та рекламних лозунгів, які звучать звідусюди, легко впізнати будь-яке сучасне велике місто. "Я американка, яка не упустить можливості зробити вигідну покупку", – зізнається Урсула Ле Гуїн. – Але я бачу, що ми робимо із собою у вищому сенсі. Капіталізм керує нами, і це жахливо"[2]. З іронією вона розповідає про невисоку якість аканських товарів, з болем – про забруднення середовища та зникаючу стародавню філософію, пов'язану з ідеографічною писемністю та інститутом мазів – "тлумачів".

Безпосередні асоціації з культурною революцією в Китаї не випадкові: жорстоке винищення тисячолітніх духовних традицій, у тому числі даосизму, яке здійснював Мао Цзе-дун, справило глибоке враження на письменницю.

Між старовинною аканською культурою, яка є "напрочуд рівною, торговою, дискурсивною та гомеостатичною" [5, 251], та вченням Лао-цзи дуже багато спільного. По-перше, їх важко назвати релігією як вірою в трансцендентного бога та життя після смерті, це, точніше, іманентні духовні традиції, пов'язані з окремими містичними практиками. Ле Гуїн порівнює аканську культуру з даосизмом та буддизмом, характеризуючи подібні системи як "релігії процесу": "Вічність сприймається тут не як кінцева мета, а як безперервний континуум" [5, 102]. Ідея дао як безперервного шляху виражена у "Тлумаченні" за допомогою віршованих рядків, які стають лейтмотивом роману: "Куди б шановні проводирі мої / Не повели мене, / Піду я всюди з легким серцем, / І в пилу дорожньому за нами не залишиться сліду" [5, 80]. Ще одним втіленням ідеї дао є розповідь мазів "Любий Такієкі" про чоловіка, що мандрує світом із мішком сушених бобів. На своєму шляху Такієкі зустрічає багато людей, які пропонують обміняти мішок на різні речі або послуги, навіть на велике хазяйство, але він незмінно відмовляється та продовжує свою путь [5, 167-169]. Залежність від матеріального, а точніше, від зайвого, та необхідність звільнитися від неї – проблема, яку Ле Гуїн неодноразово піднімала в своїх творах, особливо в оповіданні "Речі" (1975; рос. переклад "Одержавший победу") та романі "Знедолені" (1974). Але ця даоська ідея не має нічого спільного із християнським "умертвінням плоті": як стародавня китайська філософія, так і вчення мазів навчають людину "плекати в собі життя" [7, 37-38], величезну увагу приділяють здоров'ю, яке підтримується за допомогою духовного настрою та системи фізичних вправ. Слово "бог" не має на планеті особливого значення, воно є лише синонімом розуму [5, 219], аканці не моляться, а їхні храми нагадують бібліотеки. СENS діяльності тлумачів, яку можна порівняти із синтезом космології, філософії, історії, літератури, етики, педагогіки, медицини та гомілетики, поступово розкривається на сторінках роману.

Для змалювання ситуації на планеті Ле Гуїн використовує свій улюблений прийом очуднення: події передаються через сприйняття мобіля (загальне для всіх творів "Хайнського циклу" найменування представників Ліги Всіх Світів, тобто Екумени, в нещодавно відкритих світах, з мешканцями яких потрібно налагодити відносини). Але, на відміну від ранніх творів, де в ролі мобіля, "миротворця", виступав чоловік ("Світ Роканнона", "Ліва рука темряви" та ін.), в цьому романі, як і в повісті "День пробачення" (1995), така місія належить жінці. Домінування жіночих образів при розв'язанні важливих конфліктних ситуацій простежується у творчості Ле Гуїн ще з початку 90-х років, але в іншому жанрі – фентезі

("Техану", "На інших вітрах"). Ле Гуїн вважається однією із засновниць так званої "феміністської утопії", тобто жанру, в якому вирішення нагальних соціальних проблем здійснюється неагресивним шляхом. Ключовим для своєї творчості вона вважає слово "marriage" (брак) як символ поєднання різних культур перш за все через індивідуальний контакт, завдяки терпінню та любові [6,109].

Саті, головна героїня роману, відрізняється від інших мобілів Ле Гуїн і тим, що автор повідомляє нам про її минуле, тобто про майбутнє Землі (Терри), яким його бачить письменниця. Ця терранка, якій трохи за тридцять, має англо-індійське походження, вона виховувалася як на західних, так і на східних цінностях. Саті походить з родини інтелектуалів, надзвичайно захоплюється мистецтвом, а саме поезією. Залишити Землю її змусила особиста трагедія, пов'язана з політичною ситуацією на планеті. У "Тлумаченні" Ле Гуїн продовжує свої футурологічні експерименти, а, точніше, сумне пророцтво щодо екологічної катастрофи, до якої може призвести людська байдужість, після чого наступлять століття голоду, жорсткої економії та епідемій. У поданому романі вона зображує рух юністів, тобто прихильників єдиного бога, які вважають корінням усіх проблем знання та культуру. Зображуючи палаючі бібліотеки та фанатиків, які намагаються уникнути наступних криз шляхом насильницької стандартизації, Ле Гуїн не тільки повторює мотиви, відомі, наприклад, завдяки таким романам-попередженням, як "451° за Фаренгейтом" Р. Бредбері або "Відхилення від норми" Дж. Уіндема. Вона вірить у можливість спасіння культури завдяки об'єднанню зусиллям різних етносів, а "Батьки-засновники" нової віри сприймаються Ле Гуїн не як утілення зла, а як звичайні люди, яким властиво помилятися. Навіть у цьому світі залишаються незаймані островки – території Екумени, космопорти та учбові центри, в одному з яких навчалися Саті та її подруга Пао. Саме посланцю Екумени, землянину за походженням Далзулу, герою повісті "Танцюючи до Ганаму" (1994), вдається угамувати пристрасті, але лише взявши на себе роль бога, приходу якого так чекали юністи. Проте ніхто не може повернути тисячі загиблих людей, серед яких і Пао, кохана Саті.

У "Тлумаченні" Ле Гуїн вперше робить людину з гомосексуальною орієнтацією головним героєм роману. Характерно, що до спокійного ставлення до нетрадиційної сексуальності, так само, як і до національності чи кольору шкіри, письменниця почала привчати свою аудиторію ще на початку творчої діяльності: саме в "Хайнському циклі", який побудований на співробітництві різних цивілізацій, вона відстоює право будь-якої людини на кохання та гідність ("Ліва рука темряви", "Знедолені", "Чотири шляхи до пробачення", "Рибалка Внутрішнього моря" тощо). Ця позиція ніяк не обумовлена особистими причинами письменниці, матері трьох дітей, піввіковий шлюб якої з істориком Чарльзом Ле Гуїном

можна вважати зразковим. У такий спосіб автор наголошує на необхідності відмежовувати головне від другорядного та бачити суть людини, тобто її духовні якості та здатність до розвитку і навіть самопожертви.

Ім'я Саті, яке в перекладі із санскриту означає "та, що існує", носила індійська богиня, перша дружина Шиви, що, не витримавши приниження, загинула на священному вогнищі. У зв'язку з цим міфологічним сюжетом термін "саті" використовувався в Індії відносно вдовиць, які спалювали себе на похоронному вогнищі чоловіка [8,415]. Сама героїня Ле Гуїн, почувши в дитинстві цей міф, обурюється: "І навіть ви тільки назвали мене ім'ям цієї дурної жінки!" Але дядя відповідає їй: "Тому що Саті – це Шива, а Шива – це Саті. У твоєму імені і любов, і сум. І гнів. І танець" [5, 220]. Образ Шиви-Натараджи, тобто Шиви танцюючого, андрогінного бога, який то створює, то руйнує всесвіт [8,643], з'являється в творах Ле Гуїн наприкінці 70-х рр. (оповідання "Шляхи бажання" (1979), поетичні збірки "Важкі слова" (1981) та "Вихід з павичами" (1994), сценарій фільму "Король-пес" (1985). Він стає для письменниці одним із символів розвитку та циклічності буття. Згідно з індійською міфологією, Саті, яку безутішний Шива не міг забути, відроджується як Парваті, нова його дружина [8,415]. Можливо, що Ле Гуїн, яка ретельно ставиться до імен своїх персонажів, надає героїні "Тлумачення" подібне ім'я як заповіт жити, незважаючи на загибель коханої людини, тому що місія Саті ще не закінчена: "... вона знала, що повинна прожити життя до кінця, хоча вся радість залишилася в минулому... А їй потрібно йти далі – на самоті" [5,33].

Самотність – загальний стан багатьох героїв письменниці, а архетип подорожування – один із найголовніших для Ле Гуїн. У "Тлумаченні", як і в інших її творах, він перетворюється для героя на шлях до самого себе і пов'язаний із сюжетом та композицією. Традиційна для письменниці кільцева нарративна структура властива і поданому роману. Експозицію твору складають спогади Саті про Землю (за час перельоту до Аки на нашій планеті проходить 60 років, тому навіть якщо дівчина повернеться на Терру, на неї чекає доля Ріпа Ван Вінкля). На чужій планеті вона не єдиний посланець Екумени, але саме Саті доводиться проникнути в сутність стародавньої культури і врятувати її від знищення. Героїня здійснює далеку подорож спочатку вгору по річці, яка носить назву Ереха, а потім, після піврічного перебування в гірському містечку Окзат-Озкат серед народу рангма, важкий багатотижневий підйом на гору Силонг, де в печерах зберігаються всі врятовані книги (аналогія з Тибетом). Наступні півроку Саті сканує за допомогою ноутера тисячі сторінок останньої на планеті бібліотеки, потім, здійснивши виснажливий спуск, повертається до Довза-сіті. Розповідь ведеться від імені третьої особи, усі події "фільтруються" через свідомість Саті: притаманна окремим творам Ле Гуїн поліфонія у "Тлумаченні" відсутня.

Домінування діалогів та розміркувань посилює філософську спрямованість роману. Він складається з 9 (улюблене число письменниці) розділів: перший є експозицією та зав'язкою, другий-сьомий зображують розвиток подій, кульмінація припадає на восьмий розділ, а розв'язка – на дев'ятий. Серед допоміжних сюжетних мотивів можна назвати місцевий фольклор, який також є типовим для письменниці засобом деміургії.

Обов'язковий для Ле Гуїн зв'язок людей із природою передають образи ріки та гори, які є вагомим елементом художньої системи "Тлумачення". Вода – один із ключових символів у даосизмі та в творчості письменниці, втілення енергії Інь, що асоціюється з невинністю буття. За К. Юнгом, сновидіння, які пов'язані із занурюванням у воду, найчастіше означають зміни, що наближаються в нашій свідомості [10, 94]. Американський дослідник Ричард Ерліх стверджує: "У вигляді потоку або ріки вода також символізує Дао – путь, що тече, збовтуючи десятки тисяч дрібниць повсякденного життя, але завжди залишається собою "[1,481]. Вода в твердому стані, тобто у вигляді льоду чи снігу, сприймається письменницею як символ чистоти стосунків, високої духовності, у "Тлумаченні" випробування головних героїв теж відбувається на тлі засніжених гір. Сакральна символіка гори, яка притаманна багатьом народам, міститься в ідеї вертикалі (духовної ієрархії) та асоціюється із Центром світу. Наприклад, у китайців існувала віра в міфічну гору Куньлунь, центр землі, через яку можна було проникнути у вищі світи та досягти усіх ступенів просвітлення [9, 51]. Індуси вірили у Священу гору Махамеру, яка знаходиться в неприступних районах Гімалаїв. До речі, богиня Парваті, наступне втілення Саті, сприймалася ними як персоніфікація Гімалаїв [10,125].

Складна система поглядів мазів відображена в багатьох текстах, найголовніші з яких зібрані в трактаті під назвою "Древо", створеному тисячу років назад. Дерево (ліс) – невід'ємний елемент художнього світу Урсули Ле Гуїн, символ життя, який був декларований нею в назві повісті 1972 р. "Слово для світу – ліс". Але остаточного варіанту "Древа" не існує, є безліч версій, що дозволяє стверджувати ідею нескінченного пошуку істини: "І цей ліс, ці тропічні джунглі насправді безкраї; і в них яскраво горять нечисленні тигри значень ..." [5,113] Алюзія на вірш У. Блейка "Тигр" нагадує про ліс як наскрізний образ світової літератури, пов'язаний із метафізичними загадками. Художня концепція "Тлумачення" багато в чому співпадає з постмодерністським світоглядом, теорією інтерпретації (герменевтикою) та дискурсу, структуралізмом (згадаємо, наприклад, Світове Дерево знаків Вяч. Іванова та В.Топорова). Саме за допомогою образу роздвоєного дерева, яке символізує і тіло людини, і весь світ, Ле Гуїн пояснює дуалізм аканської культури: "Початкове поділення істоти на матеріальне і духовне сприймається тільки як "два-в-одному" або "одне в двох", тобто як два аспекти одного цілого" [5,103]. Це вчення

асоціюється з уявленням даосів школи Шан цин про людське тіло як "внутрішній Всесвіт" [7,78-83], і, звичайно, із символом Ян-Інь. Кожен зі стовбурів цього дерева має по 3 гілки, а всього їх 5 (одна гілка спільна). Крона складається із Чотирьох Діань та П'яти Елементів. У стародавній китайській філософії 5 основних елементів світу (дерево, вогонь, земля, метал, вода) поступово взаємодіють та утворюють у вигляді пентаграми деструктивний (Ко) та конструктивний (Шень) цикли [9,10-12]. Ці елементи пов'язані відповідно із чотирма сторонами світу, а також із центром [7,177]. Чергування цілих (світ, Ян) та перерваних посередині (темрява, Інь) горизонтальних ліній утворює гексаграму – символ дійсності, який розглядається в "Книзі змін" (І-Цзин) як матеріал для ворожіння. Кожній із 64 гексаграм відповідає символ (сян), число (шу) та тлумачення (ци) [9, 369-394]. Англійське слово "telling", що означає "розповідь, повідомлення, тлумачення, наказ" та ін., входить також в словосполучення "telling the fortune" – пророкування, ворожіння.

Схема, яка передає суть вчення мазів, нагадує й утворену із шести кіл з єдиним невидимим центром сукупність 64 гексаграм, і тибетську мандалу. У ній присутні "Дерево, Тіло, Гора, які вписані в коло, що означає все і ніщо" [5,130]. Як вертикальні феномени три вище згаданих символи часто взаємозв'язані в міфології багатьох народів. Навчання Саті починається з розповіді про роздвоєне дерево, коренів якого ми не бачимо. Віра в небесне дерево, яке росте кроною вниз, як уособлення духовного світу, походження всіх речей з єдиного кореня, притаманна індусам, таким є Дерево Сефірот в Каббалі [10,152-153]. Але мази вважають, що роздвоєне дерево росте із землі, а коренем усього є Гора, яка якимось таємничим образом пов'язана з людиною. Обожнення гори Силонг, яка, до речі, є дворогою, – ще одна складова аканської культури.

В обов'язковій для Ле Гуїн системі антитез: старовинна аканська культура – сучасна бездуховність, селище – місто, рангма – довза, мази – терранські юністи, – особливу роль відіграє образ Радника. Спочатку ця людина, імені якої ми не знаємо, є антигероєм для Саті, що контролює її та переслідує поборників старої культури, тобто персоніфікацією бездушної Корпорації. Але для Ле Гуїн образ Чужинця, "Іншого" ніколи не є статичним, вона навчає своїх читачів робити крок назустріч своїй протилежності, тобто встановлювати Контакт. Саме зближення Саті з Радником, справжнє ім'я якому, Азіяру, дали дід та бабуся, що були мазами та загинули, тому що не зреклися старої віри, стає кульмінаційним моментом роману. Розвиваючи в "Тлумаченні" притаманну їй ідею братерства, що "реально існує і починається... з поділеного болю, з поділення чужого страждання" [4,51], Ле Гуїн змальовує Азіяру (Яру) як трагічного героя, з яким Саті може відверто говорити про своє горе та недоліки власної цивілізації. Розмови зі своїм колишнім переслідувачем, важко пораним

після катастрофи в горах, допомагають героїні глибше зрозуміти трагедію Аки, в якій також винні і земляни, та мотиви її сучасних політиків.

Для культури аканців властива ідея обміну, тобто вони не можуть прийняти технічні дари землян безкоштовно і тепер щосили намагаються віддячити гостям із космосу, демонструючи успіхи свого прогресу, навіть ціною знищення минулого. Однією з подій, що спричинили переслідування мазів, було перетворення їх духовної системи на релігію: багаті храми на тлі зубожілих селищ стають для письменниці ще одним символом фундаменталізму, проти якого вона послідовно виступає із середини 80-х років. Найбільшої шкоди поступовому розвитку планети спричинив таємний приліт представників юністів, які, як дізнається Саті, вимагали від аканців повірити в "єдиного бога". У результаті керівники Аки перестали довіряти посланням Екумени, остаточно заплутавшись у своїх ідеалах. Ака, де релігія руйнується заради прогресу, є антитезою Терри, на якій під гаслом віри винищуються знання, а, точніше, її віддзеркаленням. Аморальність соціальних експериментів та непередбаченість наслідків будь-якого втручання в чужу культуру – лейтмотив творчості Ле Гуїн, помилка, яка змивається лише кров'ю.

Самогубство Яри, який не схотів бути тягарем під час небезпечного спуску з гори для Саті та мазів, що лікували його, є обов'язковим для письменниці актом самопожертви одного з головних героїв, найчастіше аборигену, для встановлення Контакту з його цивілізацією. Апогею ця ідея сягає в романі "Ліва рука темряви", з яким художня система "Тлумачення" має багато спільного. Так само, як у багатьох творах Ле Гуїн, після кульмінації негайно слідує розв'язка та фінал, автор передає наступні події стисло, відображуючи біль своїх героїв за загиблими товаришами. Для письменниці, яка не вірить у потойбічний світ, цінність життя надзвичайно висока і скорбота за кожною людиною безмежна.

Роман закінчується початком переговорів між представниками Екумени та чиновниками Корпорації про припинення знищення старої культури в обмін на отримані від землян знання. Самовпевнені непроникливі обличчя аканських бюрократів вже не лякають героїню: " Але в пам'яті своїй Саті зберігала не обличчя Радника, а бліде, вкрите синцями обличчя Яри... І це його життя лягло в основу їх угоди із владою Аки. І життя Пао. Це була справді безцінна ставка. Незмінна [5, 254].

Розглядаючи "Тлумачення" як ще один "уявний експеримент", який допомагає Ле Гуїн зобразити реальні погрози, що стоять перед людством – екологічну катастрофу, негативні наслідки тоталітарних режимів та капіталістичної системи, слід відзначити, що цей роман є важливою віхою у творчій еволюції письменниці. Він поєднує ідеї її суголосно "даоських" ("Місто ілюзій", "Різець небес", цикл про Земномор'я) та соціально спрямованих творів

("Ліва рука темряви", "Слово для світу – ліс", "Знедолені", "Око чаплі" тощо). Посилюється також вплив індійської культури на письменницю. Роман зберігає всі особливості ідіостилю Ле Гуїн, яка продовжує працювати в жанрі феміністської утопії, проте є ще відвертішим, наприклад, у критиці релігійного фундаменталізму (в першу чергу, християнського), проти якого вона виступала і раніше, але у більш алегоричній формі ("Завжди повертаючись додому", "Інший вітер" тощо). Для Ле Гуїн це друга (після Земноморського циклу) спроба створити культуру, на початку якої було Слово, втілення постмодерністської ідеї про світ як текст. В образі мазів вона показує носіїв культури взагалі, розмірковуючи про сенс письменницької діяльності як правдиве тлумачення світу для людей, спричинене турботою за все живе: "...нам просто необхідно навчитися жити тут, правильно себе поводити і намагатися зберегти той порядок, при якому всім у цьому світі знайдеться місце" [5,145].

Подана робота є лише першим кроком на шляху вивчення цього глибоко філософського та високоталановитого твору. Подальші розвідки можуть стосуватися, наприклад, дослідження зв'язку художньої системи "Тлумачення" з естетикою постмодернізму та герменевтикою, проведення паралелей із романом "Ліва рука темряви", а також із поезією та критичним доробком Урсули Ле Гуїн, які часто слугують "ключем" до її творів.

Література

1. Erlich, Richard D. Coyote's Song: The Teaching Stories of Ursula K. Le Guin. A Science Fiction Research Association Digital Book. – [www.sfra home page](http://www.sfra.org/home). – 510 p.
2. Heltzel Ellen Emry. Ursula Le Guin. // Portland Trailblazer. – September/October 2000.
3. Kaveny Roz. The Telling by Ursula Le Guin. The terrors of a world without illusions// The Independent. – 23 November 2001.
4. Le Guin, Ursula K. The Dispossessed. – London, 1988. – 319 p.
5. Le Guin, Ursula K. The Telling. – London: Gollancz; 2001. – 254 p.
6. Le Guin, Ursula K. The Wind's Twelve Quarters. – New York: Harper& Row, 1975. – 303 p.
7. Вонг Ева. Даосизм. – Пер. с англ. Ю.Бушуевой. – М.:ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 352 с.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия. (В 2 томах) – М.: Советская Энциклопедия, 1982. – Т.2. – 720 с.
9. Энциклопедия символов / Е.Я. Шейнина. – М.: ООО "Издательство АСТ"; Харьков: ООО "Торсинг", 2003. – 591 с.
10. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Авт.-сост. В. Андреева и др. – М.: ООО "Издательство Астрель": МИФ: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 556 с.

N. Krinitskaya.

The Philosophic and Artistic Features of *The Telling* by Ursula Le Guin.

The peculiarities of Le Guin's philosophy and canon in the most recent Hainish novel are considered in the article. The novel deals with the traditions of the feminist utopia, but the author's attitude became more radical. The attention is paid to the main problem of the book, such as criticism of fundamentalism — of all varieties, not just religious. The stress is made on the Chinese and Indian roots of the author's world outlook and symbolism. The structure of *The Telling* and its connections with the other Le Guin's works are analyzed.

УДК 821- 311.9 = 111(7/8)

Криницька Наталія Ігорівна, викладач кафедри англійського та слов'янського мовознавства
Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, аспірант ХНУ ім.
В.Н. Каразіна.

Адреса: вул. Ватутіна, 9/68, кв.99

м. Полтава

36039